

## İslami Finansın Sosyal Başarısızlığının Belirlenmesi ve Kavramsallaştırılması: İslam Ahlâk İktisadının İdeallerine Karşı İslami Finansın Gerçekleri

Mehmet ASUTAY<sup>1</sup>, **Conceptualising and Locating the Social Failure of Islamic Finance: Aspirations of Islamic Moral Economy vs the Realities of Islamic Finance, Frontier of Islamic Economics and Finance: New Challenges, Asian and African Area Studies, 11 (2): 93-113, 2012.**

Çeviren:

Araş. Gör. Mustafa Kenan ERKAN

Sakarya Üniversitesi  
İşletme Fakültesi  
merkan@sakarya.edu.tr

### Özet

İslam Ahlâk İktisadı, özgün bir İslam iktisat sistemi anlayışı oluşturma ve bu doğrultuda politikaların geliştirilmesine yönelik bir teşebbüs olarak modern anlamda 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarında ortaya çıktı. Bu konseptin bir unsuru olarak, reel iktisadi faaliyeti finanse etmek için kaynak havuzu oluşturabilen İslami bankalar ve finansal kuruluşlar bu Ahlâkî iktisadın kurumsal veçhesi olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber 1975'in ortalarından bu yana İslami bankacılığın ticari bankacılık formuna dönüşümü, 'sosyal ve iktisadi kalkınmacıların' İslam Ahlâk İktisadı özelemlerinin hilafına eşi görülmemiş derecede bir finansal performans başarısı ile sonuçlandı. Bu yüzden İslami bankalar ve finansal kurumlar sosyal başarısızlıklarından ötürü eleştirilmektedir. Bu çalışma bu sebeple İslami bankaların ve finansal kurumların sosyal başarısızlıklarını tetkik etmeyi ve bu başarısızlığın kaynaklarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. İslami bankaların ve finansal kurumların sosyal başarısızlıklarını azaltmak adına, bu çalışma Müslüman toplumların sosyal ve kalkınmaya yönelik ihtiyaçlarına hizmet edilmesi amacıyla; İslami sosyal bankacılık, İslami mikro-finans, vakıflar sistemi, ar-rahın veya İslami rehin sandığı ve zekat fonu örneklerinde olduğu gibi bankacılık dışı finansal kurumlar şeklinde üçüncü bir kurumsal gelişim önermektedir.

### Takdim

Özgün İslami kurumlar arayışı 20. Yüzyılda Müslüman toplumların amacını belirledi ve bu arayış finansal kurumlar bağlamında yüzyılın son çeyreğinde İslami Bankalar ve Finansal Kurumlar (IBFIs) şeklini aldı. 1975 yılında Körfez'de ilk İslami Bankanın (IB) kurulmasıyla, 1960'larda Mısır'da Mith Ghamr vakasında denenen kısa ömürlü İslami sosyal bankacılık tecrübesinin aksine kurumsal gelişim, 'ticari bir şekil' aldı.

1975 yılındaki ilk İslami Bankadan (IB) bu yana, İslami Bankalar ve Finansal Kurumlar varlık tabanlarını ve ayrıca sayılarını başarılı bir şekilde genişlettiler.

---

<sup>1</sup> Orta Doğu ve İslam Siyasal İktisadı & Finansı, Durham Centre for Islamic Economics and Finance, School of Government and International Affairs, Durham University Ocak 13, 2012'de Kabul edildi.

İslami Bankalar ve Finansal Kurumların önemli bir başarısı, Londra, Paris, Roma ve Lüksemburg' un da aralarında bulunduğu İslami Bankalar ve Finansal Kurumları cezbeden Batılı ülkelerde dahi meydana gelen kurumsal gelişimdir.

Global finansal krizin oluşturduğu zeminin aksine, İslami Bankalar ve Finansal Kurumlar varlık tabanlarında ve ayrıca diğer kurumsal ve finansal değişkenlerinde makul bir büyüme sağlayabildiler. Bu yüzden 'İslami Bankalar ve Finansal Kurumların esnekliği' konferansların ve makalelerin popüler bir konusu oldu ve bu 'esneklik' İslam Bankacılığı ve Finansının dini-etik temellerine atfedildi. Bununla beraber İslami Bankalar ve Finansal Kurumlarda , özellikle Dubai' de, bütün bir esneklik fikrini 'tartışmaya' açık hale getiren kusurlar da görüldü.

İslami Bankalar ve Finansal Kurumların gelişme, büyüme ve performanslarının ciddi bir analizi göstermektedir ki İslam Bankacılığı ve Finansının değer ve normları finansal mühendislik marifetiyle 'finansallaşma' ile uyumlu hale gelmekte ve bu durum 'mevcut finansal sistemin' problemlerinin İslami Bankalar ve Finansal Kurumlar alanınca içselleştirilmesine yardım etmektedir. Bu yüzden 'İslam Bankacılığı ve Finansının İslamiliğine' anlam kazandırmış olan İslam Ahlâk İktisadı tarafından formüle edilen İslami Bankalar ve Finansal Kurumların normlarına ve değerlerine atıfta bulunmak önemlidir. Bunun için, İslam Ahlâk İktisadı çerçevesi ifade edilmeli ve İslam Bankacılığı ve Finansı bu çerçeve içerisine oturtulmalıdır ki bir değer önermesi olarak İslam Bankacılığı ve Finansının ayırt edici doğası gösterilebilsin.

Dolayısıyla bu çalışma, İslam Bankacılığı ve Finansının ahlaki iktisat temelini sunmayı ve İslam Bankacılığı ve Finansının 'sosyal başarısızlığını' tanımlayan İslam Ahlâk İktisadı tarafından ileri sürülen değer önermesine istinaden performansını mukayese etmeyi amaçlamaktadır.

## **1. İslami Finansın Temeli Olarak İslam Ahlâk İktisadı**

İslam ekonomisi veya bu çalışmada ele alındığı şekliyle İslam Ahlâk İktisadı Müslüman dünyasında daha çok 20. yüzyılın başından bu yana görülen reform arayışlarının bir sonucu olarak 1960 dönemi sonrasında ortaya çıkmıştır. 1960 sonrası dönemde, Müslüman dünyasında iktisadi kalkınmanın başarısızlığı ve İslam siyasi kimliğinin yükselişi, bazı akademisyen, aktivist ve finansçı/bankacıları daha sonraları İslam iktisadı veya İslam Ahlâk İktisadı halini alacak olan alanın temel konularını tartışmaya sevk etti. Bu yüzden İslam Ahlâk İktisadı ; ister kapitalist, sosyalist veya milliyetçi olsun Müslüman dünyasındaki iktisadi kalkınmanın başarısızlığına, özgün anlamını İslam'ın ontolojisinden yani Kur'an, sünnet ve İslam peygamberinin geleneklerinden alan bir tepkidir [Asutay 2007a, 2007b]. Bu bir bakıma insan merkezli bir kalkınma süreci tesis etmek amacıyla İslami ontolojinin prensipleri, değerleri ve normları kullanılarak Müslüman toplumların az gelişmişliğine karşı teorik bir siyasa tabanı üreten, iktisadın bir 'İslami sistemini' geliştirmeye yönelik reaksiyoner ve sorunları bertaraf edici bir girişimdir.

Umer Chapra [1992, 2000], M. Nejatullah Siddiqi [1981], Khurshid Ahmad [1979, 1994, 2003], S. H. Naqvi [1981, 1994, 2003] gibi pek çok akademisyen 1970'li yıllarda modern anlamda İslam ahlaki iktisadının kurucu babaları olarak İslam Ahlâk İktisadının ilk teorik temellerini atma ve dolayısıyla İslam Bankacılığı ve Finansını inşa etme teşebbüsünde bulundular. Modernist bir hareket olarak İslam Ahlâk İktisadı bu süreçte İslami ontolojinin toplumsal anlamı içerisinde 'toplumsal olarak' inşa edildi. Çalışmamızda bu yüzden formülasyon ve vurgu; nihayetinde sosyal refah ve sosyal fayda odaklı kalkınmacı bir paradigma üreten iktisadi

kalkınmanın nihayetçi doğası ve sürecin özüne yapılmıştır. 'Adalah' veya adalet, 'justice', 'haqq' veya 'hak' konseptleri bu alternatif sistemi anlamak için temel amaçlar ve operasyonel fonksiyonlardır.

İslami iktisat sistemi formülasyonuna yönelik ilk girişimlerin amacı aşağıda sunulduğu gibi [Asutay 2007a, 2007b; Naqv1 1981, 1994; Ahmad, K. 1979, 1994] İslam Ahlâk İktisadının kalkınmacı yönelimi ve sosyal veçhelerinin doğrudan sonuçları ve çıkarımları ile İslam Ahlâk İktisadının aksiyomatik temellerinin ileri sürülmesidir.

1. Yaradan Allah ile münasebetlerinde bireylerin müsaviliğinin dikey ahlaksallığı ve Allah'ın bahşettiği dünyalık ihsanlardan faydalanmada fırsat eşitliği yani tevhit.
2. Tevhidi çerçevede bireyler arasında yatay eşitliği sağlayan sosyal adalet ve ihsan.
3. Yatay ve dikey ahlaki aksiyomların doğrudan bir sonucu olarak İslam Ahlâk İktisadı, tezkiye manevi çerçevesi içerisinde bireysel, sosyal, iktisadi ve biyolojik çevrenin paydaşlar arasında ahenkle büyümesini taahhüt eder.
4. İslam Ahlâk İktisadı yukarıdaki aksiyomların bir sonucu olarak ameli açıdan etkin bireyler, toplum ve doğal çevre taahhüt eder ki böylece bunların hepsi tevhidî çerçeve içerisinde Allah'ın herkes ve her şey için tabiatları gereği bir yol olarak seçmiş olduğu kendi mükemmelliklerine erişebilsinler. Bu ameli bir aksiyom olarak rububiyet'e atıfta bulunur.
5. Çevrenin, toplumun, ekonominin ve bireylerin tüm veçhelerinde rububiyeti yerine getirmede, tezkiye süreci bireyler ve toplum arasındaki ihtilafların üstesinden gelmeyi amaçlar. Böylece İslam Ahlâk İktisadı birey ve toplum arasındaki hissedilen ihtilafların hallinde gönüllü eylemin kâfi olmayacağını bu nedenle belirli toplumsal yönelimli finansal ve iktisadi yükümlülüklerin zorunlu veya farz hale getirilerek ahlaki iktisat amaçlarına ulaşılabileceğini taahhüt eder.
6. Bu beklentilerin İslam Ahlâk İktisadının aksiyomları içerisinde ifade edildiği gibi işlevsel kılınmasında, tevhidî çerçevenin bir parçası olarak bireyler Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi, halifesi addedilir ve toplumsal, iktisadi, finansal ve diğer alanlarda vazifelerini yerine getirmeleri ve kararlarını ahlaki bir süzgeçten geçirerek almaları beklenir. Diğer bir deyişle, bireylerin Allah'ın dünyadaki temsilcisi kabul edilmelerinden dolayı bu rol ve sorumlulukları yerine getirmeleri beklenir.

İslam Ahlâk İktisadının temel çerçevesi olarak tüm bu aksiyomlar, 'insan refahının' gerçekleştirilmesi olarak tanımlanan maqasid al-Shari'ah veya 'Şeriatın amaçları' sürecinin işlevselleştirme veçhesi ve açık bir şekilde dile getirilmesidir. Diğer bir deyişle İslam Ahlâk İktisadının tüm amacı ve ayrıca onun Şer'i operasyonel yönü, tevhit çerçevesinde tüm çabaların ana ve temel amacı olan 'insan refahına' hizmet etmektir.

İslam Ahlâk İktisadının metodolojik temelinde 'homoIslamicus' olarak nitelendirilebilecek ahlak odaklı bireyi taahhüt ettiğine dikkat edilmelidir [Asutay 2007a, 2007b]. Böyle bir hayali bireyin bu dünyada ve ahirette 'Falah' veya 'kurtuluş'

sürecinde her ne yaparsa yapsın 'ihسان' ya da 'iyiliği/ mükemmelliği' başarmayı hedeflemesi beklenir [Zaman ve Asutay 2009]. Böylece, âhiret hayatının ebedi hayatın bir parçası olarak içselleştirilmesinde, bir kimsenin dünyevi faydaları maksimize etmeyi amaçlaması ve aynı zamanda ahirete ilişkin kurtuluşunu da maksimize etmek zorunda olmasından dolayı bu faaliyetlerinin ahiret ve sonrasına ilişkin sonuçlarını da dikkate alması gerektiğinden, manevi hesap verebilirlik bireysel amaç fonksiyonuna eklenir. Bu nedenle iki boyutlu fayda maksimizasyonu İslam Ahlâk İktisadı tarafından dikkate alınan ve kuramlaştırılan bir süreçtir.

Nihayetçi yaklaşım açısından, etkileri gibi, bir sistem olarak temel aksiyomları, İslam Ahlâk İktisadının iktisadi ve sürdürülebilir kalkınma, sosyal adalet ve sosyal yatırım odaklı prensiplere dayandığını göstermektedir. Onlar bu hayatın amacı olarak dünyada ve ahirette Falah ya da kurtuluşa ermeyi hedeflemelerinden dolayı ihسان veya iyiliğe/mükemmelliğe ulaşmayı amaçlayan bireyler için insan merkezli bir gelişme stratejisi taahhüt eder. Böyle bir çerçeve içerisinde İslam Ahlâk İktisadı, bu tür bir gelişmenin ortaya çıkabilmesi için doğru ve adil bir çevre ve fırsat alanı oluşturarak 'fiiller' ve 'varoluş' açısından faaliyette bulunan bireyler yetiştirmeyi taahhüt eder [Zaman ve Asutay 2009].

İslam Ahlâk İktisadı böylece; temel aksiyomları, değerleri ve normları, belirli bir metodolojiyi, çalışma prensiplerini ve fonksiyonel kurumları doğrudan tanımlayarak bir sistem anlayışına dayanmaktadır. Asutay [2007a] tarafından incelendiği gibi, İslam Ahlâk İktisadı bir sistem olarak kabul edilmesi için tüm bu koşulları sağlamaktadır. Sadece İslam Ahlâk İktisadı sistemi içinde İslami Banka ve Finansal Kurumlar iktisadi faaliyetin, ilerleme ve kalkınmanın gerektirdiği fonları tedarik etme, havuzda toplama ve finansmanını sağlama açısından işlevsel kurumlar olarak kabul edilir. Böylece İslam Ahlâk İktisadı çok-boyutlu ve çok-disiplinli bir yaklaşımla iktisadi alana sistematik bir yaklaşım sağlayan iktisadi ve sosyal bir ahlaki sistemdir. İslam Ahlâk İktisadının amaç ve hedeflerine hizmet etmek ve böylece toplumdaki ihسانی sosyal sermayeyi genişletmek suretiyle bireylerin falah/kurtuluş sürecine katkıda bulunmak için İslami Banka ve Finansal Kurumlar böyle bir sistematik anlayış ve çerçeve içerisine yerleştirilmelidir. Bu nedenle müteakip bölüm İslami Banka ve Finansal Kurumların ahlaki temellerini tespit etmeyi hedeflemektedir.

## **2. Değer Odaklı bir Önerme Olarak İslam Bankacılığı ve Finansı**

Bir önceki bölümde tartışıldığı gibi İslam Ahlâk İktisadı insanlığın karşı karşıya bulunduğu sosyal ve iktisadi problemlere karşı ahlak temelli bir çözüm sunar ve taahhüt eder. Mevcut küresel finansal kriz dünyayı vurduğunda çeşitli çevrelerden insanlar kapitalizmi ahlaki eksikliği noktasında eleştirdi ve finansal başarısızlığı sadece 'kayıtsız finansman' enstrümanlarına değil ayrıca finansçı ve bankacıların 'açgözlülüğüne' yordu. Böylece finansal kriz 'kapitalist finansal sistemin' sonuçlarını 'ılımlılaştırma' amacıyla 'ahlakın' önemini gündeme getirdi.

İslam Bankacılığı ve Finansının kökenlerinin izleri, İslam Peygamberinin nezareti altında İslam öğretisinin iktisadi ve finansal faaliyetleri İslam'ın ahlaki norm ve değerlerine göre düzenlediği ve şekil verdiği İslam Medeniyetinin ilk yıllarına kadar sürülebilir. O ya da bu şekilde bu gelenek Müslüman dünyasının çeperlerinde varlığını sürdürmeye devam etmiş olmakla birlikte sistemik anlayışla tekrar ortaya çıkışı yeni bağımsızlıklarına kavuşan Müslüman devletlerin İslami değerler ışığında iktisadi ve finansal faaliyetlere özgün bir anlam etüt ettiği İkinci Dünya Savaşı dönemi sonrasında mümkün olmuştur. Bu nedenle İslam Ahlâk İktisadının yükselişi

İslami anlayışa dayanan iktisadi bir sistem oluşturma amacı güden özgün bir sürecin sonucudur.

Bununla beraber İslam Ahlâk İktisadî özü itibarıyla yalnızca politik süreçler yoluyla mümkün olan bir 'sistemi' ifade eder [Asutay 2007a]. Yeni bir sistemi getirmek için politik süreçlerin değiştirilmesi mümkün olmadığından İslam Bankacılığı ve Finansı kurucuları tarafından İslam Ahlâk İktisadî'nin mantıklı bir kurumsal dinamiği olarak dikkate alınmış ve böylelikle bankaların modern versiyonu şekliyle İslami Banka ve Finansal Kurumlar (IBFI s) 1975 yılı ortalarından bugüne ticari olarak faaliyette bulunmuşlardır. İlk olarak 1963 yılında Mısır'da kurulan Mith Ghamr Bank'ın kapasite geliştirme ve iktisadi ve bireysel gelişmeyi hedefleyerek ticari İslam Bankacılığı ve Finansının ötesinde İslam'ın ahlaki iktisat anlayışına istinaden kurulmuş olmasından dolayı bu ticari İslami Banka ve Finansal Kurumlar (IBFI s) ikinci aşama olarak dikkate alınmalıdır [Mayer 1985].

İslam Bankacılığı ve Finansının ilk kurumsal doğasını oluşturan bu banka yoğun devlet gücüne karşın bireylerin güçlendirilmesi amacıyla küçük girişimcilere ve esnafa kredi sağlamayı amaçladı. Faaliyetlerinin bu ülkedeki siyasi güç merkezini rahatsız etmesinden dolayı bu bankanın operasyonları sürdürülemezdi ve dolayısıyla 1960'ların sonlarına doğru rejim tarafından kapatıldı. 'Gerçek' bir İslami Bankanın (IB) ahlaki neticeleri günümüzde halen arzulanan bir rol model olan Mith Ghamr'ın faaliyetlerinde ziyadesiyle görülebilir.

İlk ticari İslam Bankacılığı ve Finansının Dubai'de 1975'te kuruluşundan (Dubai Islamic Bank) bu yana yıllar içinde İslam Bankacılığı ve Finansı, Körfez bölgesinin ötesinde bir gerçeklik halini almıştır. İslami Banka ve Finansal Kurumların (IBFI s) son otuz beş yıl içindeki performansları, Müslüman ülkelerde ve ötesinde Müslüman otoritelerin tamamen olumsuz tavırlarına rağmen, bu bankacılık ve finans önermesinin eşi görülmemiş bir şekilde başarılı olduğunu göstermektedir [Iqbal ve Molyneux 2005]. En son raporlar İslami Banka ve Finansal Kurumların (IBFI s) varlıklarının elbette hâlâ küresel finansal sistemin küçük bir kısmını oluşturmakla birlikte 1,2 Trilyon USD'ye ulaştığını göstermektedir [The Banker 2010]. Bununla beraber bu performans 1975 yılındaki sıfır seviyesindeki başlangıcına istinâden değerlendirilmelidir. İslami Banka ve Finansal Kurumların (IBFI s) performansına dair belirtilmesi gereken, son finansal krize kadar bu kurumların yıllık %15-20 büyüğüdür. Fakat 2008'den bu yana bu kurumların büyüme oranları, hâlâ konvansiyonel bankaların ve finansal kurumların performanslarından daha yüksek ve daha iyi olmakla birlikte yıllık %10'dan daha az ve mütevazı seviyelerde gerçekleşmiştir.

İslami Banka ve Finansal Kurumların (IBFI s) başarısı coğrafi olarak dünya genelindeki pek çok ülkeye yayılmalarında, 55 ülkede her gün tüketilen mal ve hizmetleri finanse ettikleri gerçeğinde görülebilir. 2010 yılının sonuna kadar bu 55 ülkede 650 kadar İslami Banka ve Finansal Kurumun (IBFI s) olduğu ifade edilmektedir [The Banker 2010].

Bu eşi görülmemiş başarı aralarında İngiltere, Fransa, İsviçre, ve Lüksemburg'un da bulunduğu Müslüman olmayan pek çok Batılı ülkenin de dikkatini çekti ve nihayetinde pek çok batılı ülkede İslami Banka ve Finansal Kurumlara uyum sağlamak ve faydalanmak için yeni stratejilerin geliştirilmesiyle sonuçlandı [Wilson 2007].

Gözlemlenen finansal başarıya rağmen İslami Banka ve Finansal Kurumların performanslarını kurucu temellerine diğer bir deyişle İslam Ahlâk İktisadına istinaden kritik bir değerlendirmeye tabi tutmak önemlidir. Ekonominin finansallaşmasına karşın bir finansman önermesi kavramsallaştıran İslam Ahlâk İktisadı , İslam'ın sosyal ve ahlaki iktisadının normları içerisinde iktisadi kalkınma için gerekli fon ve finansmanı oluşturmayı vazettiğinden dolayı finansallaşma, Batı'da finansal sistemin çöküşünün ana kaynaklarından biri olarak değerlendirilmektedir. İslam Ahlâk İktisadı çerçevesinin iddia ettiği gibi orijinal anlamda bu değer önermesindeki ahlakilik sadece riba (faizin ) yasaklanması değildir. Fakat yukarıda tartışıldığı üzere daha geniş sosyal ve iktisadi kalkınma konularıyla ilintilidir [Asutay 2007b, 2010b]. Diğer bir deyişle, İslam Ahlâk İktisadı İslam Bankacılığı ve Finansını sadece kurullarla (fıkıh) değil fakat ayrıca 'özü/muhtevayı' teşkil eden İslam'ın ahlaki değerleriyle şekillenmiş bir finansman önermesi olarak kavramsallaştırır [Asutay 2008].

İslam Ahlâk İktisadının ahlaki çerçevesi böylece İslam Bankacılığı ve Finansının doğasına ve faaliyetlerine riba veya faiz yasağının ötesinde şekil vermeyi amaçlar. Bu ahlak temelli finansman önermesinde bir toplumun finanse edilmesini İslam Ahlâk İktisadı bütüncül bir yaklaşımla ele alır. İslam Bankacılığı ve Finansının İslami değer ve norm temelli doğası aşağıdaki şekilde izah edilebilir [Asutay 2007b, 2010b; Iqbal ve Molyneux 2005; Ayub 2007]:

- I. Temel kullanıcıların; İslam'ın faiz temelli işlemlerin yokluğu, spekülasyon içeren iktisadi faaliyetlerden kaçınma, İslami değerlerle çelişen mal ve hizmetlerin üretiminin yasaklanması şeklinde ifade edilen ontolojik kaynaklarından elde edilmesinden dolayı İslam Bankacılığı ve Finansı kiracı/ kullanıcı temelli bir finansman önermesidir.
- II. Bu konseptin İslami ontolojiden elde edilen ahlaka, değerlere ve normlara dayanmasından dolayı İslam Bankacılığı ve Finansı prensip temellidir. Bu nedenle İslam Bankacılığı ve Finansı etik yatırıma yakındır ve bu yüzden fon sağlama ve yatırımda ahlakilik faiz yasağının ötesinde temeldir. Ayrıca, önemli olarak, İslam Bankacılığı ve Finansı risk paylaşımına ve ortaklığa veya kar-zarar ortaklığı kontratlarına özel önem verir. Bu finansman önermesinde kredi ve borç ürünleri teşvik edilmez ve hatta özellikle caydırılmıştır ki reel ekonomiyle bütünleşik finansman İslam Ahlâk İktisadının taahhüt ettiği şekilde gerçekleştirilebilsin.
- III. İslam Ahlâk İktisadının bir parçası olarak İslam Bankacılığı ve Finansı bütünleşik finansman önerir-reel ekonomiyle bütünleşik ve böylelikle alternatif bir finansman paradigması sunar. Bununla iktisadi faaliyetin katma değer sağlayan ve reel ekonomi temelli finansmanının gelişmesine katkıda bulunmak için, gerçek, duran varlıklara yatırımla varlık temelli işlemler prensibi de ifade edilir. Sonuç olarak İslam Bankacılığı ve Finansı üretken, reel ekonomiyle finansal hizmetleri bağlayarak istikrarın sağlanmasını hedefler. Talep tarafında, İslam Bankacılığı ve Finansı homoislamicus' un bir parçası olarak kredinin reel varlıklara bağlı olmasından dolayı tüketici borçluluğunu dizginlemeyi hedefler.
- iv. İslam Bankacılığı ve Finansı pazara değil topluma hizmet etmeyi amaçladığından toplum temelli bir finansman önermesidir. İslam Ahlâk

İktisadî kalkınmacı finansman çerçevesi oluşturmayı hedeflediğinden fakirlik giderici enstrümanlar, özünde olan doğal bir parçasıdır. Bu amaçla kalkınma için iktisadî faaliyetlerin finansmanına ek olarak, zekat ve karz-ı hasen zikredilebilir.

İslam Ahlâk İktisadî değerlerinin çerçevesi içerisindeki bu prensipler göstermektedir ki İslam Bankacılığı ve Finansının sadece faiz yasağına veya Şer'i veya şekli bir uygunluğa indirgenemez, fakat İslam Bankacılığı ve Finansının önemli bir şekilde 'özü/muhtevayı' İslam Ahlâk İktisadî'nin tanımladığı şekilde özelleştirmektedir. Böylelikle bir çok açıdan İslam Ahlâk İktisadî'nin aksiyonlarıyla doğrudan bağlantılıdır. Örneğin, etik finansman sadece rububiyet ve tezzkiye gerçekleştirileceğinden dolayı değil fakat ayrıca adalet ve ihsanın da başarılacağından ötürü önemlidir.

### **3. İslami Bankacılık ve Finansının Sosyal Başarısızlığının Belirlenmesi ve Performans Değerlendirmesi**

Önceki bölümlerde İslam Bankacılığı ve Finansının etik yatırımlar yoluyla toplumun kalkınmasına katkıda bulunarak İslam Ahlâk İktisadî'nin özlemlerini yerine getirmeyi amaçladığını tartıştık. Fakat İslami Banka ve Finansal Kurumların gerçeğine ve performanslarına kritik bir gözle bakıldığında, İslam Ahlâk İktisadî'nin özlemlerinin hilafına faaliyetler ve ürünler açısından konvansiyonel bankalar ve finansal kurumlarla baskın bir yakınlaşma gözlenmektedir. Yıllar içinde bu benzeşmenin bir neticesi olarak İslami Banka ve Finansal Kurumlar 'ahlaki iktisatla' ilgili amaçları ve çıktılarını, kendilerini neo-klasik iktisat içerisinde konumlandırarak uzlaştılar. Diğer bir deyişle, İslami Banka ve Finansal Kurumların temeli ve çerçevesi olarak İslam Ahlâk İktisadî eşitliğe vurgu yaparak sosyal ve iktisadî optimumu önceliklendirirken, 'etkinliğe' bağlılıkları 'eşitliğin' hilafına gerçekleşti.

Böylelikle İslam Ahlâk İktisadî kavramsal olarak İslam Bankacılığı ve Finansının toplumun finansmanında daha bütüncül bir yaklaşımı temsil etmesinden dolayı finansal kontratlardan daha fazlası olduğunu iddia eder. Ayrıca, kavramsal olarak, İslami Finans kalkınmacı hedeflerde kökleşmiştir ve bu nedenle pazara hizmetten ziyade toplumların kalkınması için finansal araçların sağlanması şeklinde kavramsallaştırılır. Bu nedenle İslami Banka ve Finansal Kurumların reel ekonomiyi finansmanına içkin oluşu önemli bir özelliktir.

Bununla beraber İslami Banka ve Finansal Kurumların performanslarının kritik bir analizi göstermektedir ki İslam Ahlâk İktisadî'nin özlemleri ile İslami Banka ve Finansal Kurumların gerçekleri arasında büyüyen bir ayrışma vardır. Bu ayrışma kendisini temel olarak ahlaki ve sosyal beklentilerle ilgili alanlarda göstermektedir ve bu nedenle gelişen bu ampirik literatürün ürettiği kanıtların ışığında İslami Banka ve Finansal Kurumların sosyal başarısızlığını iddia etmek doğrudur. Bu nedenle son yıllardaki tartışma 'şekile' karşın 'öz/muhteva' veya 'Şer'i' uyumlu finansa karşın 'İslam temelli finans' etrafındadır ve bu da İslam Bankacılığı ve Finansının mevcut uygulamalarının tüm meşruluğunu sorgulanır hale getirmektedir. Bu tartışmanın özünün yukarıda ifade edildiği gibi İslam Ahlâk İktisadî'nin iddia ettiği etik ve kalkınmacı veya sosyal ekonomi yönelimli değer önermesi yoluyla tanımladığına dikkat edilmelidir.

### **3.1. İslami Banka ve Finansal Kurumların Sosyal Başarısızlığın Belirlenmesi**

Bir önceki bölümde, İslam Bankacılığı ve Finansının kullanıcıları ve prensipleri İslam Ahlâk İktisadının değer çerçevesi içerisinde tanımlandı. Bunlar İslam Bankacılığı ve Finansının mevcut uygulamalarının değerlendirilmesinde şu şekilde kullanılabilir:

#### **3.1.1. İslam Bankacılığı ve Finansı ile Konvansiyonel Parasal Sistem Arasındaki İlişki**

İslami Banka ve Finansal Kurumlar mevcut iktisadi ve parasal sistem içinde faaliyette bulunmaktadır ve bu nedenle kaçınılmaz olarak sadece parasal sistemin operasyonlarından değil fakat aynı zamanda faaliyette buldukları ekonominin iş çevrimlerinden de etkilenmektedir. Bu nedenle İslam Bankacılığı ve Finansının finansal kriz sürecindeki 'esnekliği' ziyadesiyle abartılan bir konudur. Dubai'deki durumda olduğu gibi iş çevrimleri darboğaza girdiği zaman İslami Banka ve Finansal Kurumlar kaçınılmaz olarak etkilenmektedir.

Bununla beraber önemli olan faizin hala İslami Banka ve Finansal Kurumların proje değerlendirmelerinde, fiyat artışı değerlemelerinde ve ötesinde bir kıstas olarak kullanılmasından dolayı riba veya faizin farklı mekanizmalar kanalıyla İslami Banka ve Finansal Kurumların faaliyetlerine geri gelmiş olmasıdır. Gan, Pei-Tha ve Kian-Teng Kwek [2010] ve Chong, Beng Soon ve Liu, Ming-Hua [2009] da aralarında bulunduğu son araştırmaların pek çoğu İslami Banka ve Finansal Kurumların getirileri ile parasal operasyonlar ve faiz oranları arasında korelasyon bulunduğunu kanıtlamaktadır.

Faaliyetleri için bir kıstas (benchmark) geliştirememiş olması İslam Bankacılığı ve Finansının konvansiyonel finans ve bankacılıkla yakınlaşmasına neden olan önemli bir eksiklik olarak ele alınmalıdır.

#### **3.1.2. 'Finansmana' Karşın İslam Bankacılığı ve Finansının Finansallaşması**

Yukarıda dile getirildiği gibi, İslam Ahlâk İktisadı içindeki İslam Bankacılığı ve Finansı reel ekonominin finansmanı ile doğrudan ilintili bütünleşik finansman olarak dikkate alınmalıdır. Bununla beraber son yıllarda kurumsal ve finansal sektörün ihtiyaçlarına yönelik pek çok yeni enstrüman finans mühendisliği ile üretildi. Fakat bu tür ürünlerin geliştirilmesi konvansiyonel finansın kusurlarının İslam Bankacılığı ve Finansı alanınca içselleştirilmesi yoluyla İslam Bankacılığı ve Finansını konvansiyonel finansla daha da yakınlaştırdı. Diğer bir deyişle bu tür yeni ürünler kanalıyla 'finansallaşma' konvansiyonel sektörü taklit etmenin bir sonucudur. Bu ürünlerin konvansiyonel finansal sektörün başarısızlığından sorumlu olduğu dikkate alındığında İslam Bankacılığı ve Finansı endüstrisi üzerindeki etkisinden duyulan korkunun dikkate alınması önemlidir.

İslam Bankacılığı ve Finansının içerisinde konumlandırıldığı değer sisteminin spekülasyonun ortadan kaldırılmasını ve finansmanın reel ekonomi ile bağlantılandırılmasını ileri sürdüğüne dikkat edilmelidir. Fakat tawarruq ve sukukla birlikte diğer İslami türev ve futures ürünleri etrafındaki ihtilafların gösterdiği gibi, bu yeni ürünler İslam Bankacılığı ve Finansının değer sistemi ile uzlaşarak inşa edilirler. Dolayısıyla, sonuç, prensip olarak İslam Ahlâk İktisadı tarafından güçlü bir ekonominin zararına şeklinde telakki edilen İslam Bankacılığı ve Finansının finansallaşmasıdır. Bu yüzden, takip edilen bu pragmatist yol, İslam Ahlâk İktisadının ve İslam Bankacılığı ve Finansının değerlerinin hilafına olan



finansallaşmanın İslam Bankacılığı ve Finansının zorunlu bir unsuru olarak içselleştirilmesiyle sonuçlanmıştır.

Asutay ve Aksak [2011] tarafından yapılan bir çalışmada, İslami Banka ve Finansal Kurumların endekslerinin performansları çeşitli durumlar için incelenmiş ve konvansiyonel finansla mukayese edilmiş, her iki finansal sektörün performansları arasında doğrudan bir korelasyon kurulmuş ve İslam Bankacılığı ve Finansının finansal sisteme zorunlu olarak istikrar getirmediği kanıtlarıyla tartışılmıştır. İslam Ahlâk İktisadı İslam Bankacılığı ve Finansının finansal sisteme istikrar sağlaması ve kapitalizm için bir ahlak pusulası olması gerektiğini vazeder [Asutay 2007a, 2008]. Fakat Asutay and Aksak [2011] buna yönelik bir kanıt bulamamışlar ve dolayısıyla İslam Ahlâk İktisadı idealleriyle İslami Banka ve Finansal Kurumların gerçekleri arasında ayrışmanın diğer bir kaynağını ortaya çıkarmışlardır.

### **3.1.3. Varlık Temelli Finansmana Nazaran Borç Finansmanının Baskın Popülaritesi**

İslam Ahlâk İktisadı , İslam Bankacılığı ve Finansının borç finansmanına karşı varlık temelli finansmanın ideal şekline dayanması gerektiğini öne sürer ve böylelikle önermenin ekonominin finansallaşmasını önleyerek sağlıklı ve dengeli bir ekonomi geliştirmeyi hedeflemesinden dolayı borçla finansman caydırılır. Bu nedenle, yukarıda dile getirildiği gibi risk paylaşımı ve kar/zarar ortaklığı finansal ürünleri katılımcı bir ekonomi inşa etmek için önceliklendirilir.

İslami Banka ve Finansal Kurumların finansmanının kritik bir incelemesi, bununla birlikte borç finansmanının İslami Banka ve Finansal Kurumların çoğunluk finansman metodu olduğunu çabucak ortaya çıkarır. Aggarwal ve Yousef [2000], Iqbal ve Molyneux [2005], Zubair Hasan [2007], Nagaoka [2007] ve Jan [2011] da aralarında bulunduğu pek çok çalışma borç temelli finansmanın konvansiyonel bankacılıkta olduğu gibi İslam Bankacılığı ve Finansı endüstrisinde de ana finansman kaynağı olduğunu göstermektedir. Nagaoka [2007] 1984'ten 2006'ya kadar ortalamada murabaha enstrümanlı finansmanın (borç temelli olan mark-up fiyatlamalı finansman ürünleri) Bank Islam Malaysia Berhad' ın finansman yönteminin %88.1 ini teşkil ettiğini ve 1988'den 2006 yılına kadarki dönem için Dubai Islamic Bank için ise bu oranın % 67.3 olduğunu kanıtlamıştır. Aynı dönem için mudaraba ve müşaraka enstrümanlarıyla finansman (her ikisi de ortak girişim sermayesi ürünleri ve dolayısıyla varlık temelli) ortalamada Bank Islam Malaysia Berhad için %1.7 de ve Dubai Islamic Bank için %9.35 de kalmıştır [Nagaoka 2007]. Daha yeni bir çalışma Jan [2011] Tablo-1 den görülebileceği gibi benzer kanıtlar sağlamaktadır.

Tablo-1 in gösterdiği gibi İslam Ahlâk İktisadının tercih ettiği finansman metodu olan müşaraka, mudaraba ve karz-ı hasen yoluyla finansman genellikle çok kısıtlı ve pek çok durumda hiç değilse de göz ardı edilebilir durumdadır. Bu seçilmiş bankalarda finansmanın geri kalanı, diğerlerinde olduğu gibi murabahalı diğer borç finansmanı enstrümanlarıyla yerine getirilmektedir. Bu nedenle İslam Ahlâk İktisadında pay veya kar -zarar ortaklığı finansmanının borç vb. finansal enstrümanlarına üstün telakki edildiği dikkate alındığında İslam Bankacılığı ve Finansının kurumlarının daha fazla borç-benzeri finansman içermesi İslam Bankacılığı ve Finansının kökenindeki özlemlerinden ayrıldığı ve daha fazla konvansiyonel bankacılık ve finansa yöneldiğinin bir göstergesidir.

Böyle bir sonuç tekrar, İslam Bankacılığı ve Finansının İslam Ahlâk İktisadının pay ve değer önermelerine nazaran karlılığı ve etkinliği tercih ettiği gerçeği ile alakalıdır. Mark-up yönelimli murabaha, örneğin, çok daha az riskli ve daha yüksek (sabit) getiri sağlarken Kredi ve borçlanmanın mikro iktisadından dolayı pay yönelimli finansal ürünler bir hayli risklidir.

**Tablo-1. Seçilen İslami Banka ve Finansal Kurumlarda Kar-Zarar Ortaklığı Finansman Metodunun Dağılımı**

İslami Bankalar	İBF Enstrumanları	2006	2007	2008	2009	2010
Meezan Bank	Muşaraka	14.46%	15.15%	23.55%	22.74%	27.30%
	Mudaraba	0	0	0	0	0
	Karz-1 Hasen	0	0	0	0.01 %	0.01%
Kuwait Finance House	Muşaraka	0	0	0	0	0
	Mudaraba	0	0	0	0	0
	Karz-1 Hasen	0	0	0	0	0
ABC Bank	Muşaraka	0	0,21%	0,32%	0.09%	0.10%
	Mudaraba	0	0	0.07%	0.09%	0.10%
	Karz-1 Hasen	0	0	0	0	0
Al Rajhi Bank	Muşaraka	0	0	0	0	0
	Mudaraba	0	0	0	0	0
	Karz-1 Hasen	0	0	0	0	0
Bahrain Islamic Bank	Muşaraka	4.16%	8.97%	13.40%	12.64%	11.67%
	Mudaraba	7.13%	8.27%	9.79%	8.75%	6.17%
	Karz-1 Hasen	0.04%	0.03%	0.02%	0.02%	0.001%
Bank Islam Malaysia	Muşaraka	0.49%	0.51%	0	0	0
	Mudaraba	0,21%	0-18%	0.09%	0.0 8%	0.05%
	Karz-1 Hasen	0	0	0	0	0
Gulf Finance House	Muşaraka	0	0	0	0	0
	Mudaraba	5.18%	0	0	0	0
	Karz-1 Hasen	0	0	0	0	0
Bank Muamalat Indonesia	Muşaraka	N/A	16.46%	29.23%	40.21%	38.11%
	Mudaraba	N/A	43.10%	18.46%	12.22%	8.82%
	Karz-1 Hasen	N/A	1. 12%	1.77%	2.68%	7.47%
Dubai Bank	Muşaraka	6.98%	6.80%	16.72%	18.32%	15.07%
	Mudaraba	7.53%	9.33%	12.00%	9.50%	5.75%
	Karz-1 Hasen	0.03%	0.01 %	0.01 %	0.01 %	0.01%
Qatar Islamic Bank	Muşaraka	0.17%	0,17%	0.00%	0.23%	0.17%
	Mudaraba	3.37%	9.23%	5.37%	4.47%	2.91%
	Karz-1 Hasen	0	0	0	0	0

### 3.1.4. Kalkınma Finansmanı İşlevinin Yok Oluşu

İslam Bankacılığı ve Finansı, bir önerme olarak İslam Ahlâk İktisadı tarafından finansal kaynakları iktisadi ve sosyal kalkınma için havuzlayabilen finansal kurumlar şeklinde ele alınır. 25 yılın üzerindeki yaşamlarında İslami Banka ve Finansal Kurumların inkar edilemeyecek şekilde iktisadi büyümeye katkı sağlamış olmakla birlikte iktisadi ve sosyal kalkınmaya katkıları çok azdır.

İktisadi kalkınmanın iktisadi büyümeden daha geniş bir kavram olmasından dolayı iktisadi kalkınma, katma-değer yaratan endüstrilerin finansmanını, uzun vadeli finansmanı ve sosyal ve insani kalkınmaya katkıyı gerektirir. İslam Ahlâk İktisadının 1970'lerde ortaya çıkışı ile birlikte temel odak, İslam Bankacılığı ve Finansının amaç fonksiyonu olarak empoze edilmiş olan insan merkezli iktisadi kalkınmanın nasıl başarılacağıdır. Fakat İslami Banka ve Finansal Kurumların yıllar içindeki performansları iktisadi ve sosyal kalkınmanın sağlanması bakımından teşvik edici olagelmemiştir.

Kanıtlar, bununla beraber, İslami Banka ve Finansal Kurumların kalkınma ve uzun vadeli finansman açısından çok fazla güven telkin etmediğini göstermektedir. Aggarwal ve Yousef [2000], Iqbal ve Molyneux [2005], Zubair Hasan [2007], Nagaoka [2007] ve Jan [2011] 'İslami bankaların sermaye arayışındaki girişimcilere nadiren uzun vadeli finansman sunduğunu' göstermektedir [Aggarwal ve Yousef 2000: 94]. Ayrıca G. A. Ahmed [2005] Sudan'ın durumunda, İslami bankaların ilk yıllarından sonra kar-zarar ortaklığı planlarını kullanarak tarımın ve endüstrinin finansmanından özerkleştiklerini göstermiştir. Bundan başka Jan [2011] tarım, endüstri ve üretim gibi sektörlere finansmanın İslami Banka ve Finansal Kurumların finansman stratejilerinde önemli bir rol oynamadığını kanıtlamaktadır. Warde [2000], Jan [2011] çeşitli ülkelerde İslami Banka ve Finansal Kurumların yatırım şablonunun detaylı analizini sağlamakta ve emlak ve yabancı finansal yatırımların İslami Banka ve Finansal Kurumların tercih edilen yatırım alanları olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, emlak piyasasında olduğu gibi İslami Banka ve Finansal Kurumların finansmanlarının vade yapılarının gösterdiği gibi çok daha yüksek getiri sağlayan kısa vadeli finansmanı seçmeyi tercih etmelerinden dolayı İslami Banka ve Finansal Kurumların iktisadi kalkınmaya katkılarının tarifi bir hayli zordur. Konvansiyonel finansın en başta krize girmesine emlak piyasasındaki şişkinliğin neden olduğunu hatırlayacak olursak bu tarz yatırımlara odaklanan İslami Banka ve Finansal Kurumların muhtemel kaderi endişe vermektedir.

İslami Banka ve Finansal Kurumların insani gelişmeye etkilerinin konumlandırılmasına çabalarken Asutay [2010c] 25 ülkedeki İslami Banka ve Finansal Kurumların varlıkları ile bunların insani gelişmişlik endeks rakamları arasında bir korelasyon oluşturmaktadır. Korelasyon analizi sonuçları hiçbir pozitif korelasyon göstermemektedir. Bu durum İslami Banka ve Finansal Kurumların varlık-tabanlarını genişletmelerine rağmen iktisadi ve sosyal kalkınma sağlayacak hiçbir alana yatırım katkısında bulunmadıklarına işaret etmektedir.

Müslüman dünyasının büyük kısmında iktisadi ve sosyal kalkınmanın üstesinden gelinmesinin zor bir durum teşkil ettiği dikkate alındığında, İslami Banka ve Finansal Kurumların böyle bir ulvi amaca hizmet etmek üzere yeniden

düzenlenmeleri bir öncül olarak elzemdir. İnsani gelişmişlik endeksi göstermektedir ki zengin Körfez ülkeleri bile hala düşük oranlı insani gelişmişlikten muzdariptir. İslam Ahlâk İktisadının sosyal ve iktisadi kalkınmanın başarılabilceği bir ortamın sağlanmasını doğrudan hedeflemesi nedeniyle gerçekler İslami Banka ve Finansal Kurumların böyle bir amacı gerçekleştirmekten çok uzak olduğunu göstermektedir. Zorluk, İslami Banka ve Finansal Kurumların gündelik hayatta bu özlemlerden git gide ayrışıyor olmasındadır.

### **3.1.5. Sosyal Sorumlulukta Başarısızlık**

Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CSR) konvansiyonel kurumsal ve finans sektörünün içsel bir faaliyeti olmakla birlikte, İslam Ahlâk İktisadı prensiplerinin ve temel aksiyonlarının Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CSR) ile ilgili faaliyetlere doğrudan atıfta bulunmasından dolayı, Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CSR) İslam Bankacılığı ve Finansının kalıtsal bir parçasıdır. Diğer bir deyişle tanımı ve kurgusu bakımından, İslam Bankacılığı ve Finansı Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CSR) beklentileriyle uyumlu olmalıdır. İslam Ahlâk İktisadı aksiyonlarının tamamı fakat özellikle tevhit, adalet, rububiyet, tezkiye sosyal gelişmeye, çevresel endişelere, insani ve iktisadi kalkınmaya doğrudan atıfta bulunur. Bu nedenle İslam Ahlâk İktisadının beklentisi finansal açıdan Şer'i uygunluğuna ek olarak İslam Bankacılığı ve Finansının Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CSR) uyumlu olması gerektiğidir

İslami Banka ve Finansal Kurumların performanslarının kritik bir analizi, Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CSR) performanslarının bir hayli zayıf ve güçsüz olduğunu göstermektedir. Sorially [2005], Dusuki [2007], Haniffa ve Hudaib [2007], Hassan vd. [2010] ve Mohd Nor ve Asutay [2011] İslami Banka ve Finansal Kurumların Kurumsal sosyal sorumluluk (CSR) girişimlerinin bulunmamasına işaret etmekte ve bu durum İslami Banka ve Finansal Kurumların pro aktif bir anlayış geliştirmekte başarısız olduklarını göstermektedir. Özellikle Sorially [2005] ve Dusuki [2007] İslami Banka ve Finansal Kurumların Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CSR) algısını zekat dağıtımı ve diğer sistemik olmayan yardımlaşma faaliyetleri çerçevesinde kaldığını göstermektedir. Haniffa ve Hudaib [2007] ve Hassan vd. [2010] tarafından pek çok vaka analizinde kullanılan Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CSR) skorlama metodu İslami Banka ve Finansal Kurumlar endüstrisinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CSR) taahhütleri bakımında benzer zayıf sonuçlar üretmektedir. Son zamanlarda yapılan bir çalışma Al-Sabti [2011] Suudi Arabistan İslami bankalarının zayıf Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CSR) skorları elde ettiğini göstermiştir. Bu bankaların ulaşabildiği en yüksek skor, tamamen Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CSR) uyumlu olunması durumunda elde edilecek seviyenin yarısı düzeylerinde ve 0,55 olarak gerçekleşmiştir

Etik olarak Kurumsal Sosyal Sorumluluğun (CSR) İslami Banka ve Finansal Kurumların yatırım stratejilerine şekil vermesi beklendiğinden İslami Banka ve Finansal Kurumların Kurumsal Sosyal Sorumlulukta (CSR) sosyal başarısızlığına ilginç bir örnek bunların yatırım yaklaşımlarıdır. Fakat kanıtlar bunların konvansiyonel banka ve finansal kurumlardan çokta farklı olmadığını göstermektedir. Örneğin, ibadetin mihrakı ve Müslüman dünyasının en kutsal mekânı olan Kâbe'ye çok yakın bir noktada inşa edilen Mekke'deki yüz kızartıcı Zemzem kuleleri İslami Banka ve Finansal Kurumların 'sosyal başarısızlığına' bir örnek olarak değerlendirilebilir. Zemzem kuleleri, yüksek net servet sahibi hacıların üst sınıf lüks konaklama ihtiyaçlarına hitaben İslami finans kanalıyla finanse edilerek inşa edilmiştir. Fakat tanıtıcı reklamları bile bu en kutsal mekânda fırsat eşitliğini baltaladığından, maneviyatını ve tarihselliğini bozduğundan ve tabii

doğasına zarar verdiğinden ötürü bu projenin sosyal ve dini açıdan doğru olmadığını göstermektedir. Bu projenin finansmanını onaylayan finansçı ve din âlimleriyle yapılan kişisel görüşmeler onların karar alma süreçlerinde bu tarz etik konuları dikkate almakta başarısız olduklarını göstermektedir. İslami Banka ve Finansal Kurumlar bu tür projelerden çekilmek bir yana sorunu tam anlamıyla idrak etme noktasında çaba göstermezken konvansiyonel bankaların sosyal maliyetlerinden dolayı bu projelerden çekilmeleri gerçekten rahatsız edici bir durumdur.

Velhasıl, İslam Ahlâk İktisadının özüne dair gereklilikleri yerine getirmenin bir unsuru olarak tanımı itibariyle İslami Banka ve Finansal Kurumların Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CSR) uyumlu olmaları beklenir. Dolayısıyla İslami Banka ve Finansal Kurumlar önermesinin meşruiyetini sorgulanır hale getirdiğinden İslami Banka ve Finansal Kurumların skorları ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CSR) performansları tedirgin edicidir. Diğer bir deyişle, Kurumsal Sosyal Sorumluluk (CSR) İslami Banka ve Finansal Kurumlar için varoluşsal bir konudur ve ne yazık ki veriler İslami Banka ve Finansal Kurumların sosyal başarısızlığını kesin olarak kanıtlamaktadır.

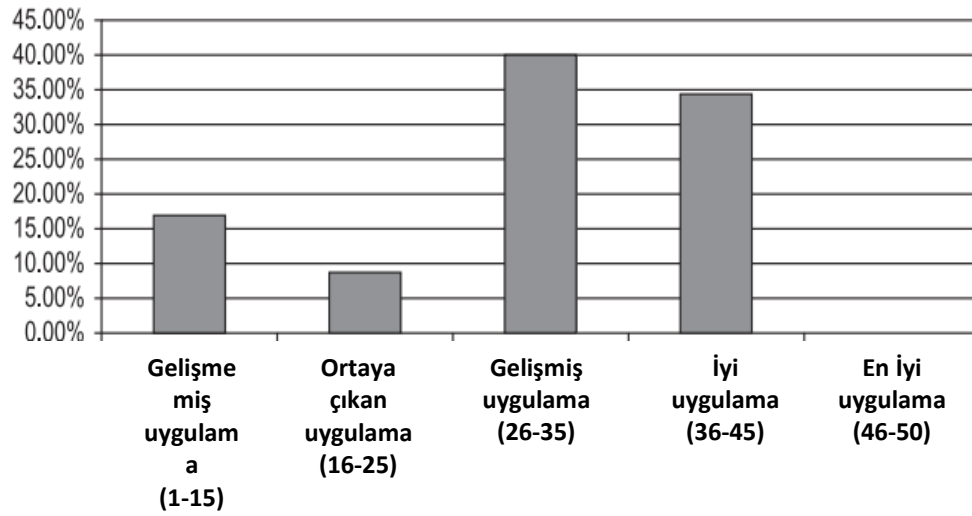
### **3.1.6. İslami Banka ve Finansal Kurumların Kurumsal Yönetim Performanslarındaki Eksiklikler**

Finansal kriz patlak verdiğinde bu derece tahripkâr krizin kaynaklarından biri finansal kurumların Kurumsal Yönetim (CG) yapılarında ve uygulamalarında tespit edildi. Etik bir önerme olarak İslam Ahlâk İktisadının ileri sürdüğü tevhide ve şura esaslı modelin paydaş / hissedar modelinden daha geniş ve daha güçlü bir model olmasından dolayı İslam Ahlâk İktisadı , İslami Banka ve Finansal Kurumların Kurumsal Yönetiminin (CG) en iyi uygulamalarını geliştirmeyi hedeflemektedir. Paydaş / Hissedar modeli, ABD - sermaye ortaklığı modeli ile karşılaştırıldığında Kurumsal Yönetimde (CG) daha geniş hissedarlığı içselleştirme çabalarından ötürü takdir edilmektedir. Bu nedenle İslam Ahlâk İktisadı İslami Banka ve Finansal Kurumların uygulamalarında geniş kapsamlı bir Kurumsal Yönetim (CG) modeli geliştirmeyi hedeflemektedir ki İslam Ahlâk İktisadının etik değer sistemi yerine getirilebilsin.

İslami Banka ve Finansal Kurumların Kurumsal Yönetim (CG) performanslarını değerlendirilen pek çok çalışma yapılmıştır. Fakat bu çalışmalarda yaygın olan İslami Banka ve Finansal Kurumların hiçbirinin İslami Kurumsal Yönetim (CG) modeli anlayışı geliştirmemiş olmasıdır. Safieddine [2009], örneğin, denetim, kontrol ve şeffaflığa ilişkin bazı yönetim kusurlarının varlığını göstermektedir.

Kurumsal Yönetimin (CG) bir parçası olarak finansal tedarikçilerin sistematik kontrolünü gerektiren İslam Ahlâk İktisadının ileri sürdüğü gibi Kurumsal Yönetimin (CG) diğer bir yönü sorumlu finans anlayışıyla ilgilidir. Fakat AAOIFI (İslami Finansal Kurumlar Muhasebe ve Denetim Kurumu) ve IFSB (İslami Finansal Hizmetler Kurulu) tarafından yapılan girişimler zayıf kalmakta ve genellikle kabul edilmemektedir. Pek çok çalışma İslami Banka ve Finansal Kurumların Şer'i yönetimini incelemiştir. Örneğin Hasan ve Asutay [2011] IFSB kurallarıyla ilişkili olarak Şer'i kurulun uygulamaları açısından Şer'i yönetimi inceleyen çalışmaları en iyi uygulama İslam Bankacılığı ve

Finansı ve Finansal Kurumların bulunmadığını göstermektedir. Figür-1'den görülebileceği gibi Hasan ve Asutay, dünyanın çeşitli bölgelerindeki otuz beş İslami Banka ve Finansal Kurum da Şer'i kurula dair IFSB kurallarının Şer'i indekslerini inceleyerek en iyi uygulamanın mevcut olmadığı sonucuna varmışlardır. Örneklemedeki hiçbir banka IFSB kurallarındaki elli maddenin tamamıyla uyumlu olarak 46-50 skoru elde edememiştir. Örneklemedeki İslami Banka ve Finansal Kurumların % 33'ü 36-45 skor elde etmiş ve % 40'ı da sadece 26-35 civarında bir skor elde ederek 'geliştirilmiş uygulama' şeklinde tasnif edilmiştir.



Kurumsal Yönetim (CG) uygulamalarındaki eksikliklere daha ileri kanıt sağlamak için yapılan diğer çalışmalara da atıfta bulunulabilir. Fakat tüm ilgili çalışmalarda ortak sonuç, İslami Banka ve Finansal Kurumların performanslarındaki problemleri önlemek için Kurumsal Yönetim (CG) yapılarının geliştirilmesi gerekliliğidir.

### **3.2. İslami Banka ve Finansal Kurumların Sosyal Başarısızlığının Kaynaklarının Belirlenmesi**

Gözlemlenen başarısızlığa çözüm getirilebilmesi için bu başarısızlığın kaynaklarının belirlenmesi önemlidir ve bu konu kısıtlı alan elverdiği ölçüde aşağıda tartışılmaktadır.

İslam Ahlâk İktisadı içerisinde İslam Bankacılığı ve Finansının konumlandırılabilceği 'İslam'a dayalı bir çevre' geliştirmeyi hedeflediğinden 1970'lerin ortalarından itibaren özellikle İslami Banka ve Finansal Kurumların ticari kurumsallaşmasının adaptasyonu ile görülen İslam Ahlâk İktisadından İslam Bankacılığı ve Finansına paradigma değişimi önemli bir ayrışmayı temsil etmektedir. Gerekli bilgi birikiminin geliştirilmesindeki eksiklikler İslami Banka ve Finansal Kurumların neo-klasik iktisat çerçevesini takip etmesiyle sonuçlanmıştır. Bu yüzden, İslam Ahlâk İktisadının sosyal ve sürdürülebilir kalkınma çağrısı İslami Banka ve Finansal Kurumları tarafından bir hedef olarak dikkate alınmamış ve dolayısıyla sosyal fayda önceliklendirilmemiştir.

Ticari İslami Banka ve Finansal Kurumların kalkınmacı çabaları tamamen göz ardı etmesi ve temel hedeflerinin etik kar anlayışından ziyade tamamen kar maksimizasyonuna adanmış olması nedeniyle İslami Banka ve Finansal Kurumların

gözlemlenen sosyal başarısızlığında İslam Bankacılığı ve Finansının kurumsal bir formatı olarak ticari bankacılığın dile getirilmesi de önemlidir.

İslam bilginleri tarafından uygulanan legal-rasyonel yöntem bu gözlemlenen tanımı gereği 'özü' göz ardı eden ve 'şekli' önceleyen sosyal başarısızlığın önemli bir unsuru olarak dikkate alınmalıdır. Öz/ muhteva sonuçları açısından nihayetçi bir yaklaşım gerektirirken 'şekle' dayalı yaklaşım ürünün sonuçlarını göz ardı ederek bütün vurguyu ürün inşa etme sürecine indirgemektedir. Tanımlanan ahlaki amaçlara uygun olmadan tasarlanan riba / faizsiz ürünlerin toplumda daha büyük hasarlara yol açacağını yüzyıllar öncesinden uyarın ünlü İslam bilgini İbn-i Kayyim'in konumu bu nedenle ziyadesiyle önemlidir. 'Şekle' karşın 'öz/muhteva' tartışması temel bir konudur ve gözlemlenen başarısızlıkların üstesinden gelinmesi için Şer-i âlimlerin ahlaki prensipleri karar alma süreçlerine içselleştirmesi zorunludur.

Ticari bankacılık konseptinin İslami inşanın bir kurumu olup olmaması gerektiği hakkındaki varoluşsal soruyu dikkate almaksızın batı menşeli kurumların İslamlaştırılmasını hedefleyen 1960ların sonlarında bilgi birikiminin İslamlaştırılması hareketi tarafından geliştirilen dönüşümcü entelektüel tavır sayesinde İslami Banka ve Finansal Kurumların bir kurum olarak ortaya çıkması mümkün olabilmiştir. Müslüman ve Akdeniz coğrafyasının tarihi ve finansal antropolojisi göstermektedir ki belki de diğer 'bankacılık dışı finansal kurumlar' dikkate alınabilir ve 'öz muhteva' ile ilişkili beklentileri karşılamak üzere geliştirilebilirdi veya İslam Ahlâk İktisadının özlemlerini yerine getirebilirdi. Çünkü mevcut kurguda, daha önce dile getirildiği gibi, enstrümanlar ve kurumlar yani bankalar ile sosyal ekonomi ve kalkınmacılık hedefleri arasında bir ihtilaf bulunmaktadır. Böylelikle ticari İslami Banka ve Finansal Kurumlar ile Müslüman dünyasında son yıllarda kapitalizmin İslamlaşması vaki olmaktadır. Weber'in dini çalışma ahlakının (Protestanlık) kapitalizmi ortaya çıkaracağına ilişkin görüşleri dikkate alındığında İslami Banka ve Finansal Kurumlar Müslüman dünyasında yeni kapitalizmi sağlıyor gibi görülmektedir. Gerçekten, on yıllardır tecrübe edilen sistemik ve kronik iktisadi ve finansal krizler dikkate alındığında bu durumun arzu edilir bir hal olup olmadığı şüphelidir. Hiç şüphe yok ki İslami Banka ve Finansal Kurumların uygulanmakta olan algılanan ve yükselen kapitalizmin doğru beklentileri karşılamadığını belirterek İslam Ahlâk İktisadı sosyalist ve kapitalist kalkınmacılığa bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle İslami finansın ticari bankalar şeklindeki kurumsal kurgusu sorgulanmalıdır.

İslami Banka ve Finansal Kurumların kurumsal ve arz tarafı önemli olmakla birlikte İslami Banka ve Finansal Kurumlara şekil vermedeki önemini değerlendirirken talep tarafı da ciddi olarak analiz edilmelidir. Batıdaki ahlaki yatırım hareketinin çoğunlukla ahlaki motivasyonlu bireylerin taleplerinin bir ürünü olduğu dikkate alındığında, İslami Banka ve Finansal Kurumların müşterilerinin de paralarının 'sosyal ve kalkınmacı amaçlarla' ilişkili olarak İslami Banka ve Finansal Kurumlar tarafından yatırıma dönüştürülme yollarına yönelik taleplerini ifade eder durumda olmaları gerekir. Böylelikle İslami Banka ve Finansal Kurumların 'kapitalist' trendlerin ehlileştirilmesinde sivil toplumun rolü önemlidir. Fakat kanıtlar İslami Banka ve Finansal Kurumların müşterilerinin kendilerini, bu kurulların ahlaki ve sosyal beklentilere göre hareket edeceği beklentisine istinaden sorumlulukları açısından Şer'i kurullara teslim ettiklerini göstermektedir. Kanıtlar bu durumla tezat teşkil etmektedir. Şimdiye kadar pazarlar tarafından şekil verilen İslam Bankacılığı

ve Finansı endüstrisinin güçlü gelişimi için bu nedenle pro aktif bir sivil toplum önemlidir.

#### **4. İkinci- En İyi Çözüm veya Esasa Geri Dönüş: Sosyal Başarısızlığın Düzeltilmesi**

Buraya kadarki tartışma finansal başarılarına rağmen İslam Bankacılığı ve Finansının sosyal başarısızlıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Fakat İslam Ahlâk İktisadı İslami Banka ve Finansal Kurumların kalkınmacılık hedeflerini gerçekleştirmesini gerektirdiğinden İslami Banka ve Finansal Kurumların başarıları finansal başarının ötesinde ele alınmalıdır.

Müslüman dünyasında olduğu gibi dünyanın geri kalanında da görülen kalkınma ihtiyacı dikkate alındığında 'ahlaki' yönelimli finansmanın kritik önemi inkâr edilemez. İnsani gelişmişlik endeksi ve diğer sosyal endeksler incelendiğinde İslam Bankacılığı ve Finansının İslam Ahlâk İktisadının kalkınmacılığını amaç fonksiyonuna içselleştirmesi gerekliliği açıktır ve tanımı gereği faaliyetlerinin bir parçası olmalıdır.

İslam Bankacılığı ve Finansındaki 'İslami' öneki 'sosyal adalet', 'sosyal fayda' ve 'ahlaka dayalı kalkınmacılığı' ifade eder ve dolayısıyla ünvanlarında 'İslami' ibaresini taşıyan finansal kurumların bu ibarenin üzerlerine yüklemiş olduğu sorumlulukları yerine getirmesi gerekir. Bu nedenle İslam Bankacılığı ve Finansının konvansiyonel bankalar ve finansal kurumlarla bütünleşmesinin empoze edeceği gelecekteki performansın risklerini önleme adına İslam Ahlâk İktisadının esaslarına dönülmesi elzemdir. Bu 'dönüşte' İslami sosyal bankacılığı [El-Gamal 2006; Asutay 2007b], İslami mikro-financemanı [Ahmed, H. 2004; Asutay 2010a], iktisadi güçlendirmeye odaklı vakıfları, kalkınma için zekat fonlarını, ar-rahm veya İslami rehin sandığı kurumları [Abdul-Razak 2011], İslami kalkınma bankaları, sosyal yatırım kurumlarını ve etik fonlarını vs. de içerebilecek yeni kurumlar ve belki de bankacılık-dışı finansal kurumlar kanalıyla ünvandaki 'İslami' ibaresinin tavsiyelerine ve dolayısıyla İslam Ahlâk İktisadının özlemlerine hizmet edilmelidir. Bu kurumlar 'şekle' eklenmenin ötesinde İslami Banka ve Finansal Kurumların 'özüne/muhtevasına' cevap vermekle kalmayacak fakat ayrıca Müslüman dünyasının ekonomik büyümenin ötesinde kalkınmacı beklentilerine de doğrudan katkı sağlayacaktır.

Hülasa, 1963'te Mısır'da kısa süreli tecrübesi ile Mith Ghamr ve 1967'den bugüne Malezya'daki Tabung Hajj İslami Banka ve Finansal Kurumların , İslam Bankacılığı ve Finansının ilk kurumsal aşaması olarak toplumun kalkınmasına katkıda bulunabileceğini göstermektedir. 1970'li yılların ortalarından bugüne ticari İslam Bankacılığı ve Finansı , İslam Bankacılığı ve Finansı kurumsallaşmasının 'ikinci aşamasını' teşkil etmektedir. Fakat inovasyonları ve finansal havuzları yoluyla iktisadi büyümeyi sağlamış olmalarına rağmen, ne toplumun kalkınmasına katkıda bulundular ve ne de Müslüman dünyasında ve ötesinde sokaktaki insanın sıradan hayatına dokunabilmeyi başardılar. Bu nedenle, kalkınmacı ihtiyaçlara cevap vermek üzere kurumsal gelişmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu üçüncü kalkınma aşamasında, yukarıda önerilen bankacılık-dışı finansal kurumlar ve İslami sosyal bankacılık, ticari İslam Bankacılığı ve Finansı ile birlikte İslam Ahlâk İktisadının özlemlerini yerine getirmek için dikkate alınmalıdır.

Bu yeni kurumsal oluşum, ahlakın içselleştirilmesi, böylelikle muhteva ve ahlaki dini akidelere dayalı yeni bir kimlik sağlayabilir. Sosyal bankacılığa doğru yeniden yön alırken, 'İslami bankacılık ve finanstaki' 'İslami' ibaresi; finansal sonuçların elde



edileceği mukavele mekaniğinden ziyade finansal işlemlerin sosyal ve iktisadi sonuçları ile ilgilenmelidir [El-Gamal 2006:xiii]. Diğer bir deyişle İslam Bankacılığı ve Finansının yasal ve mekanistik uyumundan ziyade hedefler ve politikaya yönelik bir paradigma değişikliği insanoğluna çok daha iyi hizmet edecektir [Siddiqi 2004].

## SONUÇ

Tamamlarken, 'kalkınmanın' daha geniş bir konsept olması nedeniyle, mevcut yapılarıyla İslami Banka ve Finansal Kurumlar sistematik tarzda faaliyette buldukları toplumların kalkınmasını ne etkileyebilmişler ve ne de etkilemeyi hedeflemişlerdir. Bu, İslami Banka ve Finansal Kurumların iktisadi büyüme üzerinde etkileri olmadığı anlamına gelmez, bilakis finansal gelişme, fonların havuzlanması marifetiyle iktisadi büyümeye katkıda bulunmaktadır. Fakat İslam Ahlâk İktisadının hedefi olan kalkınma ekonominin büyümesinin çok ötesinde yatmaktadır.

İslami Banka ve Finansal Kurumların 'İslami' ibaresinin konvansiyonel bankacılık anlayışının çok ötesinde belirli bir değer sistemine atıfta bulunduğunu yeniden tekrarlamak gerekir ve bu nedenle İslam'ın değer ve normlarınca belirlenen İslam inancının amaçlarını (maqasid) yerine getirmeleri beklenir. Bu durum İslam Bankacılığı ve Finansı endüstrisinde gözlemlenen 'finansallaşma' trendine tanımı gereği karşı olan, toplumun kalkınmasına yönelik kabul edilebilir bir finansman tercihini önerir.

Gözlemlenen 'sosyal ve kalkınmacı' başarısızlıkların düzeltilmesi sürdürülebilir kalkınma ve dolayısıyla İslam Ahlâk İktisadının özlemlerinin yerine getirilmesi gereklidir. Bu amaçlara hizmet ederken, İslami Banka ve Finansal Kurumların ötesinde fakat bunlara ilaveten yeni İslami kurumlar gerekli ve elzemdir. Bu nedenle, bu yeni kurumsallaşma aşamasında İslami Banka ve Finansal Kurumlar , mevcut uygulamalarındaki gözlemlenen ayrışmaları azaltmasına ve telafi etmesine yardım edecek şekilde 'öz/muhteva' ve 'neticelerle' irtibatlı olmalıdır.

## Kaynaklar

- Abdul-Razak, A. 2011. Economic and Religious Significance of the Islamic and Conventional Pawnbroking in Malaysia: Behavioral and Perception Analysis. Unpublished Ph.D Thesis, Durham Centre for Islamic Economics and Finance, Durham University, UK.
- Aggarwal, R. K. and Tarik Yousef. 2000. Islamic Banks and Investment Financing, Journal of Money, Credit and Banking 32(1): 93-120.
- Ahmad, K. 1979. Economic Development in an Islamic Framework. In K. Ahmad and Z. I. Ansari eds. , Islamic Perspectives: Studies in Honour of Mawlana

- Sayyid Abul A'la Mawdudi. Leicester and Jeddah: Islamic Foundation and Saudi Publishing House, pp. 223-240.
- . 1994. *Islamic Approach to Development: Some Policy Implications*. Islamabad: Institute of Policy Studies.
- . 2003. *The Challenge of Global Capitalism*. In J. H. Dunning ed. , *Making Globalization Good: The Moral Challenges of Global Capitalism*. Oxford: Oxford University Press, pp. 181-209.
- Ahmed, G. A. 2005. *Measuring Risk and Profitability for the Islamic Financial Modes: The Experience of Sudanese Islamic Banks*, *Review of Islamic Economics* 9(2): 31-76.
- Ahmed, H. 2004. *Frontiers of Islamic Banking: A Synthesis of Social Role and Microfinance*, *The European Journal of Management and Public Policy* 3(1): 120-140.
- Al-Sabti, D. 2011. *Evaluating Corporate Social Responsibility in Saudi Banks Islamic Banks*. Unpublished Dissertation in MA Islamic Finance, Durham Centre for Islamic Economics and Finance, Durham University, UK.
- Asutay, M. 2007a. *A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System*, *Kyoto Journal of Islamic Area Studies* 1(2): 3-18.
- . 2007b. *Conceptualisation of the Second Best Solution in Overcoming the Social Failure of Islamic Banking and Finance: Examining the Overpowering of Homoislamicus by Homoeconomicus*, *IUM Journal of Economics and Management* 15(2): 167-195.
- . 2008. *Islamic Banking and Finance: Social Failure*, *New Horizon Issue*: 169: 1-3, October/December (London, published by IIBI).
- . 2010a. *Islamic Microfinance: Fulfilling Social and Developmental Expectations*. In QFinance ed. , *Islamic Finance: Instruments and Markets*. London: Bloomsbury, pp. 25-29.
- . 2010b. *Islamic Banking and Finance and its Role in the GCC and the EU Relationship: Principles, Developments and the Bridge Role of Islamic Finance*. In C. Koch and L. Stenberg eds., *The EU and the GCC: Challenges and Prospects*. Dubai: Gulf Research Center, pp. 35-58.
- . 2010c. *Locating the Moral Deficit in Islamic Finance Emerging Divergence between Aspiration and Realities of Islamic Moral Economy and Islamic Finance*. Paper presented at the Second Workshop on Islamic Finance—What Islamic Finance Does (not) Change—March 17th, 2010, EM Strasbourg Business School, Strasbourg, France.
- Asutay, M. and E. Aksak. 2011. *Does Islamic Finance Make the World Economically and Financially Safer?* Paper presented at the Eighth International Conference on Islamic Economics & Finance: Sustainable

Growth and Inclusive Economic Development from an Islamic Perspective, in Doha, Qatar, on December 18-20, 2011, organised by Qatar Faculty of Islamic Studies, IAIE, IRTI and SESRIC.

Ayub, M. 2007. *Understanding Islamic Finance*. Chichester, West Sussex: John Wiley & Sons Ltd. Chapra, M. U. 1992. *Islam and the Economic Challenge*. Leicester: The Islamic Foundation.

—. 2000. *The Future of Economics: An Islamic Perspective*. Leicester: The Islamic Foundation. Chong, B. S. and M. H. Liu. 2009. *Islamic Banking: Interest-Free or Interest-Based?*, *Pacific Basin Finance Journal* 17: 125-144.

Choudhury, M. A. and Z. Hoque. 2006. *Corporate Governance in Islamic Perspective*, *Corporate Governance* 6(2): 116-128.

Dusuki, A. W. 2007. *The Ideal of Islamic Banking: A Survey of Stakeholders' Perception*, *Review of Islamic Economics* 11-Special Issue: 29-52.

El-Gamal, M. A. 2006. *Islamic Finance: Law, Economics and Practice*. New York: Cambridge University Press.

Gan, P. T. and K. T. Kwek. 2010. *Optimal Monetary Policy for Malaysia: Islamic Rule versus Conventional Rule*, *Review of Islamic Economics* 14(2): 47-68.

Haniffa, R. and M. Hudaib. 2007. *Exploring the Ethical Identity of Islamic Financial Institutions via Communication in the Annual Reports*, *Journal of Business Ethics Special Issue* 76(1): 103-122.

Hasan, Zubair. 2007. *Fifty Years of Malaysian Economic Development: Policies and Achievements*, *Review of Islamic Economics* 1(2): 101-118.

Hasan, Zulkifli and M. Asutay. forthcoming. *Measuring the State of Islamic Governance in Islamic Financial Institutions: Islamic Governance Index*.

Hassan, M. K., M. Rashid, Md. Y. Imran and A. I. Shahid. 2010. *Ethical Gaps and Market Value in the Islamic Banks of Bangladesh*, *Review of Islamic Economics* 14(1): 49-76.

Iqbal, M. and P. Molyneux. 2005. *Thirty Years of Islamic Banking: History, Performance and Prospects*. London: Palgrave-Macmillan.

Jan, S. 2011. *Evaluating the Performance of Islamic Banks in Suggesting an Islamic Model of Development*. Durham Centre for Islamic Economics and Finance, Durham University, UK. (Mimeograph).

Mayer, A. E. 1985. *Islamic Banking and Credit Policies in the Sadat Era: The Social Origin of Islamic Banking in Egypt*, *Arab Law Quarterly* 1(1): 32-50.

Mohd Nor, S. and M. Asutay. 2011. *Re-Considering CSR and Sustainability Identity of Islamic Banks in Malaysia: An Empirical Analysis*. Paper presented at the Eighth International Conference on Islamic Economics & Finance:

Sustainable Growth and Inclusive Economic Development from an Islamic Perspective, in Doha, Qatar, on December 18-20, 2011, organised by Qatar Faculty of Islamic Studies, IAIE, IRTI and SESRIC.

Nagaoka, S. 2007. Beyond the Theoretical Dichotomy in Islamic Finance: Analytical Reflections on Murabahah Contracts and Islamic Debt Securities, *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies* 1(2): 72-91.

Naqvi, S. N. H. 1981. *Ethics and Economics: An Islamic Synthesis*. Leicester: Islamic Foundation.

—. 1994. *Islam, Economics, and Society*. London: Kegan Paul International.

—. 2003. *Perspectives on Morality and Human Well-Being: A Contribution to Islamic Economics*. Leicester: Islamic Foundation.

Safieddine, A. 2009. Islamic Financial Institutions and Corporate Governance: New Insights for Agency Theory, *Corporate Governance: An International Review* 17(2): 142-158.

Sarially, S. 2005. Evaluating the 'Social Responsibility' of Islamic Finance: Learning from the Experiences of Socially Responsible Investment Funds, in the Proceedings of the International Conference in Islamic Economics and Finance, *Islamic Economics and Banking in the 21st Century*, Jakarta, Indonesia, November 21-24, 2005, Volume 1, pp. 433-472.

Siddiqi, M. N. 1981. *Muslim Economic Thinking: A Survey of Contemporary Literature*. Leicester: The Islamic Foundation.

—. 2004. What Went Wrong? Keynote Address at the Roundtable on Islamic Economics: Current State of Knowledge and Development of Discipline held at Jeddah, Saudi Arabia on 26-27 May 2004 under the joint auspices of the Islamic Research and Training Institute, Jeddah; and the Arab Planning Institute, Kuwait. (December 13, 2006)

The Banker. 2010. *Special Issue on Islamic Banks*. London.

Tripp, C. 2006. *Islam and the Moral Economy: The Challenges of Capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Warde, I. 2000. *Islamic Finance in the Global Economy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Wilson, R. 2007. Islamic Banking in the West. In K. M. Hassan and M. K. Lewis eds., *Handbook of Islamic Banking*. Cheltenham: Edward Elgar, pp. 419-432.

Zaman, N. and M. Asutay. 2009. Divergence between Aspirations and Realities of Islamic Economics: A Political Economy Approach to Bridging the Divide, *IJUM Journal of Economics and Management* 17(1): 73-96.